

EVRENİN ESTETİK İDRAKI VE ESTETİK FAALİYET

Babek KURBANOV*

ÖZET

Bu çalışmada estetik idrak anlayışının spesifik özellikleri, onun estetik faaliyet, estetik istek, estetik zevk (beğeni), bedii (sanatsal) zevk gibi fenomenlerle olan diyalektik ilişkileri gözden geçirilir. Estetik fikir tarihi ve çağdaş estetik biliminde bu terimlerin yeri, önemi, bazen tartışmalara bile neden olması, aynı zamanda estetik eğitim sistemindeki rolü gibi sorunlar da dikkat merkezinde durmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Estetik, estetik sınır, estetik haz ve ideal, güzel, estetik faaliyetler.

ABSTRACT

In this article, the conceptions of aesthetic perception, aesthetic activities, aesthetic enjoyment (taste) and artistic taste perceptions are examined together. The specific features of these conceptions, their roles and importance in the perception process are also taken into consideration in this article.

Key Words: Aesthetics, aesthetics consciousness, aesthetics pleasure and ideal, beautiful, aesthetics activity.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum.

Toplumların gelişim tarihinde insanların tedricen tabiat ve cemiyet hadiselerine nüfuz etmeleriyle ortaya çıkan kanuna uygunlukların, karmaşık sosyo-ekolojik, sosyo-siyasi hadiselerin çözülmesine yönelik maksada uygun faaliyetlerinin şahidi oluyoruz. Bununla birlikte reel alem denildiğinde, yalnız tabiat hadiseleri ve ortaya çıkan karmaşık olaylarla sınırlanmış olmayıp içtimai (sosyal) hayatımızda ortaya çıkan reel prosesleri ve olayları da göz önüne almak zorunda kalıyoruz.

İnsanın reel âlemle olan münasebetleri tabii ki tek taraflı olamaz. Bir taraftan reel alemde ortaya çıkan ve daima yenileşmekte olan global, evrensel sosyo-ekolojik, sosyo-kültürel yöntemlerin, hadiselerin çok yönlülüğü, hudutsuzluğu, diğer taraftan ise insan zekasının ve isteklerinin karşuya çıkan kanuna uygunlukları ve yöntemleri öğrenmek, idrak etmek isteğinden ileri geliyor. İnsanın her şeyi öğrenmek, her şeyi idrak etmek isteği, aslında çoğunlukla onun kendi yaşayış tarzını, çevresini ve kendini değiştirmeye arzusundan ileri geliyor. Tabiatı pratik faaliyetler neticesinde idrak eden insan, edindiği bilgilere ve tecrübeye dayanarak, ortaya çıkan kanuna uygunlukları daha derinden izlemeye başlar.

Tarihsel gelişim sürecinde elde ettiği bilgiler sistemine dayanarak insan, gelecekte reel âlemle olan münasebetlerini daha çok ilmi esaslara dayanarak hayata geçirilmesine yöneltebiliyor ve aynı zamanda, O, bununla emek ve faaliyetlerinin yeni yeni sahalarının meydana gelmesini temellendirmiş oluyor. Günümüzde insanın reel âlemle olan münasebetlerinin muhtelif sahalarını kaydetmek mümkündür. Örneğin, maddi, pratik, nazari ekonomik, ekolojik, teknolojik, kozmik, futurolojik (prognozlaştırıcı), sosyo-siyasi gibi insanın, yavaş yavaş meydana gelen bu gibi spesifik faaliyet formları, sosyal yaşam pratiğinin gidişinde onun âlemi daha derinden idrak etmesine, kendi gelişimine, daha da olgunlaşmasına (isteklerini yerine getirmek açısından) hizmet etmiş olur. Hatırlatalım ki, insan faaliyetlerinin bütün bu sahalarında pratik-faydacı (ütiliter) maksatlar ön plânda yer alır. Mesela, orman sanayisi sahasında çalışan uzmanları daha çok ormandaki ağaçların miktarı, yaşı, sağlamlığı, çeşidi, kullanılmaya

uygun olup olmaması ilgilendirir. Aynı zamanda ormancının maksadı da ormanın sağlamlığını, flora ve faunasını korumak, kaçak avcılarının zararlı faaliyetlerini önlemek, kısacası çağdaş ekolojik buhran şartlarında güven kaynakları olan yeşil sahaları koruyup saklamaktır. Her iki halde de faydacılık ve tasarrufçuluk görüldüğü gibi ön plandadır. Bununla birlikte yukarıda kaydettiğimiz emek faaliyetleri konusunda sayısız örnekler vermek mümkündür. Bütün bu faaliyet çeşitleri için genel olan bir özellik de şudur ki; faaliyet türlerinin her birinde insan, kendi sosyal pratik faaliyetinde âlemin bu ve diğer tarafını değiştirmek imkânına sahip olmakla beraber, aynı zamanda âlem hakkında daha zaruri, yeni bilgiler, malzemeler toplamağa, onu daha derinden benimsemeğe de olanak elde etmiş olabilir. Ancak; reel varlığın idraki ile ilgili olarak insan faaliyetinin bu çok renkliliği arasında estetik idrak gibi sosyal-tarihi hadiseler de önemli yer tutar. Onların her birinin reel alemde kaydettiğimiz sosyal münasebet ve faaliyet çeşitleri ile benzer yönleri olmakla birlikte kendilerine has özellikleriyle de ayrılıyolar. Şüphesiz ki, bu fark, estetik idrak prosesine (sürecine, yöntemine) de aittir. şöyle ki; idrak etmenin bu yönü faydacı pratik, ilmi-nazari, dini-ahlâkî vs. idrak formlarından seçilir. Her şeyden önce bir yönü özellikle belirtmek gerekir ki, her üçü de sosyal ve tarihsel bakımdan reel varlığın idrak edilmesine, «güzellik kanunlarına uygun» değiştirilmesine hizmet eder. Fakat burada, faydacı-pratik ölçütler esasen hiç de önem teşkil etmemektedir. Aksine, burada mutlak, somut hissi (emosyonel) unsurlar, böylece de anlatım hususiyetleri, aynı zamanda güçlü ihtiras, heyecan, hayranlık hislerinin ifadesi özellikle ön plâna çıkmış oluyor. Mesela, insanın tabiat olaylarına olan münasebetlerine dikkat çekelim. Mâlumdur ki, pratik-iktisadi taleplerden uzak olan her bir şahısın, özellikle de sanat adamının, tabiatın sihirli (füsunkâr, mucizeli) manzaralarından, dağların ulaşılmaz zirvelerinden, ormanların yeşilliğinden, pınarların şırıltısından, kuşların cıvıltısından haz almaması imkânsızdır.

Sadece bu muhteşem manzaraları seyreden insan ulvi (yüce) hisler duyar. Hiç bir pratik menfaat, faydacı merak duymadan tabiatın bu

güzelliklerini, sürekliliğini, ahenkliliğini, maksatlılığını, mükemmelliğini, beşeriyet için, gelecek nesiller için koruyup saklamak ister. Eski çağlardan günümüze kadar binlerce söz şairin, edibin, ressamın, bestekârların vs. tabiata hasrettikleri sayısız eserlerinde biz bu hislerin karşılıksız bedii(sanatsal) ifadesini görüyoruz. Elbette estetik münasebetin temelini teşkil eden böyle bir hissi (emosyonel) münasebet hemen herkese özgü olmuyor. Bütün bu sebeplere rağmen hala da güzelliği bu şekilde anlayan, onun önemli niteliklerinden olan mükemmelliğe, ahenkliliğe, armoniye, uyumluluğa, simetri ve praporsi kanuna uygunluklarına kayıtsız olan insanlara rastlamak mümkün olmaktadır. Bu durum cemiyet hayatımızın his edilen hususiyetlerindedir. Tabiidir ki, bu türden «kör kalpli» kişiler esasen yalnız bireysel menfaatlerini, isteklerini gidermekle kendi insanlık fonksiyonlarını yerine getirdiklerini zannediyor, aslında kendilerini nasıl önemli bir manevi-estetik servetten mahrum ettiklerini anlamıyorlar. Elbette reel hayat, aynı zamanda estetik ilginin meydana gelmesi, zengin estetik hislerin formlaşması yöntemleri ile doğrudan alakadardır. Aslında onun dikkate alınmaması varlığın idrak edilmesi süresine menfi tesir gösterebilir. Mâlumdur ki, en reel varlığın idrak edilmesinde, genel olarak alem hakkındaki bilgilerin meydana gelmesinde, insanların toplumla ilgisi (içtimai) pratik faaliyetlerinde edindikleri (topladıkları) bilgiler sistemi ile, tarih ve çeşitli ilimler (sosyal ve tabiat bilimleri) tarafından elde edilmiş ilmi başarılarla beraber, ayrı ayrı insanların kendi hisleri ve duyguları vasıtasıyla varlıkla olan münasebetlerinden aldıkları bilgiler de mühim mana taşır.

Lakin alimler haklı olarak şöyle sanıyorlar ki, his ve duygularımızla elde ettiğimiz "hissi idrakin" en yüksek meydana geliş (tezahür) şekli "estetik his ve idrak"tır. Bunun sebebi, estetik his ve idrakin, his ve duyu organlarımızın en genel kanuna uygunluklarına bağlı olmasına rağmen, mahiyetçe onlardan ayrılmasıdır. Çünkü estetik his ve duygular yalnızca insanlara ait bir özelliktir. Örneğin, mâlumdur ki, bazı hayvanların gözleri bizimkinden de keskindir ve onlar daha uzak mesafeleri görebilir, bazıları ise daha iyi işitir, binlerce kokuyu birbirinden ayırabilir (av köpeği gibi). Lâkin

daha dakik bir tanık rolünü oynamaktadır ³. Buna benzer bir fikri çağdaş psikologlardan olan İ.M.Seçenov da ileri sürmüş ve demiştir ki, maddi alemin sesler vasıtasıyla tasviri (mesela, müzikte olduğu gibi) resim veya plastik tasvirlerle mukayese edildiğinde her zaman kalitesizdir, zira normal insanlarda her bir şeyle ilgili tasavvurlar işitsel ya da görsel şekilde mevcuttur⁴. Bununla beraber burada göz ve kulaklarımızın sosyal tecrübeyle mükemmelleşmesi ve yavaş yavaş estetikliği, güzelliği duyabilen manevi his ve duygular seviyesine yükselmesine özellikle dikkat çekmek gerekir. Çünkü burada sadece işitmek veya görmek gibi niteliklerden farklı olarak "müziği duyan kulak, form güzelliğini gören göz"den bahsetmiş oluyoruz. Gerçekten de duyu organlarımızın, özellikle de görme ve işitme kabiliyetlerimizin güzelliğin estetik idraki prosesinde geliştirilmesi ve terbiye edilmesi olmadan reel alemde, tabiatta, cemiyette ve güzel sanatlarda güzelliği, yüceliği, böylece de estetik nitelik almış bir takım hadise ve şeyleri doğru idrak etmek ve kıymetlendirmek de mümkün olmuyor. Örneğin, gereken müzik eğitimi görmeyen insanlar, çoğu zaman klasik müzik eserlerine kayıtsız kalırlar. Yüksek beşeri idealleri ifade eden bu türden müzik eserlerinin canlı icrasını onlar sadece muhtelif seslerin karmakarışık (caotik) birliği gibi kavrarlar. Müzik eserleriyle temasa geçmeleri onlara hiç bir estetik haz ve sevinç hissi vermez. Bazen çeşitli kültürlerle has estetik değer ve hadiselerin gereğince idrak edilmemesi, değerlendirilmemesi de kendi estetik hislerimizi, duygularımızı gereğince geliştirmemizle doğrudan doğruya ilişkilidir.

Tarihe mal olmuş aydın ve filozoflar kendi manevi estetik eğitim sistemlerinde, insani his ve duyguların terbiye edilmesi ve geliştirilmesine özellikle dikkat etmişlerdi. Platon, Aristoteles, Leonardo da Vinci, Nizami, Kant, Hegel, Heine, Schiller, Cernişevskiy ve daha birçokları estetik his ve duyguların güzelliği ve reel gerçekliği idrak etmede müstesna rollerini,

³ Materialı Drevney Gretsii, Sobr. Tekstov Geraklita, Demokrita i Epikura, Moskva, 1955, s.50.

⁴ İ.M. Seçenov, İzbranniye Proizvedeniya, T.1. İzdatelstvo AN SSSR, Moskva, 1952, s.336.

değişik dünya görüşü açısından da olsa genellikle kaydetmişlerdir. Maddecilik açısından yaklaşım gösteren filozofların daha çok belirtmeye çalıştıkları fikirlere göre estetik his ve duyguların meydana gelmesinin temelinde hayatta mevcut olan şeylerin ve hadiselerin kendilerine has ifadelilik ve estetiklik nitelikler durur. Yani, bu eşya ve hadiseler mükemmel keyfiyetli ve maksada uygun bir şekilde kendilerinin mensup oldukları tür ve cinsin en yüksek nitelik ve fonksiyonlarını ifade etmiş olurlar.

Burada konu ve form iç ve dış yönleriyle birbirlerine uyum sağlar, birbirlerini tamamlarlar. Bu türden olan maddi şey ve hadiselerin formlarında doğal ve sosyal yönler, yani, bir tarafta onlara has nitelikleri gösteren parçaların uyumu, mensup oldukları tür ve cinsin en temel keyfiyetlerinin ifade olunması, diğer taraftan da insanların sürekli faaliyeti, mahareti neticesinde emeğin maksadına uygun sonucunun alınması vs. kendisini uyumlu bir şekilde göstermektedir.

Estetik şuur, toplumsal (içtimai) şuurun spesifik formu olup kendine has özellikleriyle ayrılır. O da sosyal şuurun diğer formları olan siyaset, hukuk, din, ahlak, felsefe gibi reel hayatın belli bir tarafını (estetik tarafını) aksettirmekle beraber, esasen insanın estetik faaliyeti neticesinde ve hayattan aldığı hazların etkisi altında şekillenir. Estetik şuur, içtimai şuurun genel kanunlarına uymakla beraber esasen hayatta, günlük yaşam ve insan ilişkilerinde, doğada güzelliği, estetikliği duymanın, onu estetik ideal mevkiinden değerlendirmenin yolunu göstermeğe yönelmiştir.

Bir taraftan his ve duyguların estetik şuurla (bilinçle) ve reel varlık hakkında doğru düşüncelerle (tasavvurlarla) zenginleştirilebilmesi gerek, diğer taraftan ise estetik şuurun ayrılmaz parçaları sayılan bedii (sanatsal) ve estetik zevk, estetik beğeni, estetik istek ve estetik ideal gibi anlayışların da bu aşamada devreye girmesi gerekmektedir. Nitekim, estetikliğin, bedii-estetik unsurların sosyal hayatımız ve tabiatın çeşitli hadiselerinde geniş yer almasına rağmen o, yalnız güzel sanatlarda kendisinin bağımsız, özgür ifade formunu bulabilir. Yani, estetiklik, emek faaliyetinin, sosyal, siyasi ve ilmi faaliyetlerin çeşitli sahalarında kendisini gösterse bile, burada o ikinci

diğerini zenginleştirmesini özellikle kaydederler. Mesela, estetik zevk, bildiğimiz gibi tabiatta, cemiyette güzelliği, estetikliği, bu şekilde olgu ve olaylara has ahenkarlığı (uyumluluğu), meydana gelişi, aynı zamanda armoniyi, simetriyi, böylece de zengin renk ve ses çeşitlerini, ritmi vs. duymaya, hissetmeye, onları değerlendirmeğe yardımcı olmaktadır. Hiç şüphesiz, o, aynı zamanda sanatta da bu hadiselerin bedii-duygusal (emosyonel) ifadesini, bu sırada sanat türlerine has zengin tasvir-ifade vasıtalarını, onların sanatsal imkanlarını bile anlamaya yardımcı oluyor. Mesela, biz sanatta çağrışım (assosiasiya) yoluyla⁷ tabiat manzaralarının, hayat hadiselerinin (aynıyla burada, sembolik, romantik, realist vs. bedii metotlardan da istifade edilebileceğini belirtebiliriz) geniş tasviri ile de karşılaşabiliriz. O halde hiç şüphesiz, hayat tecrübesi çok olan ve tabiattaki rengarenkliği, insan münasebetlerini yakından duyan kişinin, bu türden olan sanat eserlerini de yakından duyabileceği doğaldır. Mesela, müziğin özel diline, sanatsal imgelerinin (suretlerinin) soyutluğuna bakmayarak (özellikle enstrümantal-senfonik müzikte) tabiat seslerinin güzel taklidi vasıtasıyla da tabiat levhalarını aksettiren bestekârlar az olmamıştır (Örneğin, L.V. Beethoven'in VI. Senfonisini (Pastoral), P.İ. Çaykovski'nin I. Senfonisini göstermek mümkündür). Zevki yüksek kişilerin bu türden olan eserleri özel heyecanla dinleyecekleri ve onlardan estetik haz alacakları, şüphesizdir. Yani bu insanlar artık hayatta tabiat hadiselerinin yüceliğini, güzelliğini, muhteşemliğini, mukaddesliğini ve ebediliğini müzik seslerinin çağrışım imkânları çerçevesinde hayata geçiriyor, sanata mal ediyorlar. (L.V. Beethoven'in eserinde, özellikle köy levhaları, tabiat olayları, gök gürültüsü, yağmurun yağması, gök kuşağının çıkması, P.İ. Çaykovski'nin senfonisinde ise karla örtülmüş çam ormanlıkları, uçsuz-bucaksız kırlar, karlı yollar, at arabaları vs. yansıtılmıştır)⁸.

⁷ Estetik faaliyet ve bedii faaliyet anlayışları ile ilgili bkz.:A.Zis.Estetikada Konfrontasiyalar. Bakı, Azemeşr, 1989, s.193-194

⁸ B.O. Kurbanov. Estetiçeskiye Prinsipi Programmnoy Muziki (Rus dilinde). Elm, Baku, 1982, s.58-60.

Kültürlü insanlar, konuyu derinden bildikleri ve dinledikleri eserlerin tasviri sahnelerini daha yakından duyacak ve onlar müzikte çağrışım (assosiasiya) yoluyla tasvir olunmuş olgu ve hadiseleri hayalen yeniden canlandırmakla, aynı zamanda onların doğurabileceği his ve heyecanları, hatıraları da yeniden yaşayabileceklerdir. Bu gibi misallerin sayısını artırabiliyoruz.

Tasviri sanat, edebiyat ve özellikle şiir sanatı alanında tabiat tasvirlerine yönelmiş çok sayıda örnekler vardır. Burada esas gaye estetik zevk ve bedii zevk arasındaki ilgiyi, hayat tecrübesi ve estetik zevkin sanat eserlerinde kavranılmasına yardım edebilmesine, bedii zevkin zenginleşmesine hizmet edebilmesini sağlamaktır. Fakat yalnız estetik zevkin bedii zevke etkisinden söz etmek yeterli değildir. Böylece de bedii zevkin estetik zevkin gelişmesi ve şekillenmesi sürecinde gösterdiği etkiyi de görmemek mümkün değildir. Nitekim sanatın, onun tür ve çeşitlerinin dahili tabiatını, kanuna uygunluklarını benimseyen, burada hakiki güzelliği, sanat mantığını duyan, aynı zamanda form-kompozisyon mükemmelliği ve yüksek bediiliğini anlayan her bir insan, tabiat ve toplumun form ve olaylarını, bu sırada kendisi ve çevresinin güzelliğini, estetikliğini de daha derinden, daha yakından ve daha incelikle duyabilmektedir.

Estetik şuur, bedii ve estetik zevkin tezahürleri ile beraber, kendisini estetik haz, estetik heyecan, estetik ideal, estetik bakış ve teorilerde ifade etmekle birlikte, aynı zamanda bu fenomenlerle olan etkileşim neticesinde oluşmakta ve gelişmektedir. Onların her biri ise rengarenk insan faaliyetinin özel sahası olan estetik faaliyet alanında bulunmaktadır ve bu faaliyetin estetik mahiyet taşımaya, daha verimli ve daha uygun olmasına olumlu olarak etki gösterir. Böylelikle toplumsal şuurun hususi (spesifik) bir formu olan estetik şuur yukarıda açıkladığımız bir çok estetik anlayışları belirlediği gibi, aynı zamanda onların etkisi sonucunda kendisi de daima gelişiyor, olgunlaşıyor. Sosyal-estetik mahiyet kazanan, bu salt diyalektiği daha yakından duymak için önceden de imkan çerçevesinde anlattığımız estetik anlayış ve tezahürlerin az da olsa mahiyetini tanıtmayı bir borç biliriz. Zira

genel, toplumsal, sosyal-estetik zevk ve isteklerin ifadesi kendisini göstermektedir. Bu isteklere uygun olarak yaratılan eşyaların meydana gelmesinde onları tüketen insanların estetik ve faydacı ihtiyaçları da bir daha göz önüne alınır. Ama unutmamak gerekir ki, olay ve eşyaların estetik amaca yönelişi, mükemmelliği kendiliğinden tüketicinin estetik karakter taşımasının bir diğer sebeple genellikle bir maksada yönelmiş faaliyetler gibi o da estetik başlangıçla, estetik unsurlarla doğrudan ilgilidir. Bu kanuna uygunluğu maddi alem, maddi nimetler üretimiyle birlikte, manevi nimetler üretimi ile ilgili insan faaliyetleri sahasında da dikkate almak gerekir. Mesela, alimin, cerrahın, mühendisin, mimarın, inşaat ustasının emeği hiç de yalnız faaliyetin teknik sonucuna göre değerlendirilmiyor, aynı zamanda onun estetik manasına göre de değerlendirilir. Zira cerrahın ameliyatını ustalıkla yapması, alimin araştırma sonuçlarını toplu olarak sunması, satranç ustasının galibiyetinin parlaklığı, inceliği, mantıklılığı, mimarın projesinin ahengi, çağdaşlığı, hiç şüphesiz, insanda haz ve yüce (ulvi) hisler, estetik heyecanlar uyandırır. Bütün bu hadiselerde her şeyden önce şuura özgü hakiki estetik mahiyetin ortaya çıkması, mantıksal derinliği, sınırsız yaratıcılık imkanlarını daima yenilemeğe olan istikameti, dinamizmi ve yetkinliği izlemek mümkündür.

İnsanın manevi hayatının önemli bir bölümü olan günlük hayatında özellikle insanlar arasında önemli ve evrensel bir anlaşma vasıtası olan dilde de estetik unsurların önemli rol oynaması inkar edilemez bir vakiadır. Genellikle dil aracılığı ile hayata geçirilen komünikatif faaliyeti son zamanlar bilim adamları önemli olarak değerlendiriyorlar. Gerçekten de insan faaliyetinin yetkinliğinin hiç bir sahası yoktur ki burada dilin geniş aydınlatıcı estetik imkanları kullanılmış olmasın. Hatta insan faaliyetinin öyle çeşitli sahaları vardır ki burada spesifik dil özelliklerinden bahsedebiliriz. (Mesela; tıp, fizik, kimya gibi doğa bilimlerinde, aynı zamanda felsefe ve sanat teorilerinde veya sibernetik biliminde olduğu gibi). Bu bir daha gösterir ki, dil insan faaliyetinin bütün alanlarında kullanılmakla birlikte, genellikle ilmin, üretim yönteminin (prosesinin), böylece de

geçmişte elde edilmiş zengin sosyal, ilmi, nazari tecrübenin algılanması ve sonraki nesillere verilmesinde müstesna bir rol oynar. Elbette böyle kuvvetli bir iletişim vasıtası olmadan genellikle toplumsal hayatın sağlanmamasından, maddi ve manevi ilerlemesinden söz etmek mümkün değildir.

Bununla birlikte kaydetmek gerekir ki, dil vasıtasıyla iletişimin, daha doğrusu insanın, komünikatif faaliyetinin daha dolgun, uyumlu, tesirli, yaratıcı mahiyet almasında (aslında bu keyfiyetler olmadan hakiki iletişimin sağlanması mümkün değildir), estetikliğin de rolü büyüktür. Medeniyet tarihinde bazen dönemin ilmi keşifleri veya geleceğin ilmi fikirlerinin güzelliği (bedii-estetik) şeklinde ifadesini bulmamız rastlantısal değildir.

Lukretsi Kar'ın "Şeylerin Tabiatı", Nizami'nin "Hüsrev ile Şirin", Rable'nin "Gargantuya ve Pantakrüyel", Daniel Defo'nun "Robinson Crouse", Julvern'in birçok ilmi-fantastik eserlerinde, N.Tolstoy'un "Aelita", çağdaş Amerikalı yazar (Bilim kurgu yazarı, fantastik yazar) Ayzek Ezimov'un ve diğerlerinin eserlerinde yukarıda belirttiğimiz eğilimi bulabiliriz. Ünlü bilim adamları K.A.Timiryazev ve A.Aynşteyn gibi şahısların sanatla ilim arasında olan bu yakınlıklara ait fikirleri yukarıda söylediklerimize örnek olabilir. Mesela, XX. asrın görkemli fizikçisi olan A. Aynşteyn özel olarak belirtiyordu ki, "Sanat eserleri bana yüksek bir mutluluk hissi vermektedir. Burada ben hiç bir alandan alamadığım manevi hazzı alabiliyorum. Bana sorsanız ki, şu anda en çok ilgimi çeken kimdir? Diyebilirim ki, bu Dostoyevski'dir!.. Dostoyevskiy her hangi bir ilmi düşünürden, hatta Gaust'tan bile bana daha çok şey veriyor!"⁹.

İnandırıcı ve lakonik (yerel), mantıksal verilere dayanarak duygusal tarzda söylenen sözün, toplumsal ilişkilerimizde ne kadar büyük rol oynadığına ait birçok örnek vermek mümkündür. Mesela; tarihten eski Yunanistan'da görünüşte (fiziki olarak) güzel olmayan sair Tirtay kendi alevli, inandırıcı, coşkulu çıkışı ve şiirleri ile Sparta'lı savaşçıların rağbetini kazanıp onları cesaretlendirerek düşmanlarını yenmelerini sağladığını

⁹ Bkz.: Y. Borev, Estetika, Politizdat, Moskva, 1981. s.149.

biliyoruz ¹⁰. Aynı zamanda bilim adamlarının da bir daha belirttikleri gibi Avustralya kabileleri savaştan önceki gece şarkılarla, danslarla kendilerinde cesaret ve kahramanlık hisleri oluşturmağa çalışıyorlardı ¹¹. Nizami'nin "Behram ve Fitne" adlı hikayesinde Fitne kendi aklı, anlayış kabiliyeti ile Behramı hayran bırakıyor ve onu kötü niyetlerden arındırıyor.

Dilin günlük hayatımızda rolü sınırsızdır. İş ve üretim faaliyetinden farklı olarak günlük hayatta insan daha çok boş vaktini değerlendirmeye, aile-geçim meselelerini çözümlenmeye, kendinin ustalık özelliğini, medeni bilgi seviyesini yükseltmeye çalışır. Böylece eğer üretim faaliyetinde (burada hem maddi, hem manevi üretimden söz edilebilir) medeni estetik eserlerin yaratılması önemli ise de geçim alanı (sferi) daha çok bu eserlerin benimsenmesi, faydalanma ve tüketilmesi ile doğrudan doğruya ilgilidir. Burada günlük yaşayışımıza bağlı hayat şekline, ev eşyalarından, evin içinin donatımından (enteryerden), çeşitli giysilerden, ev eşyalarından, böylece de ahlak davranışından bahsetmek daha önemlidir. Bu sahadaki insan faaliyeti ise daha çok hazır sanat eserlerinin benimsenmesi ve tüketilmesi ile ilgilidir. Fakat burada da şahsiyeti güçlük ilginç ve istekleri, daha doğrusu onun medeni-estetik seviyesi büyük rol oynuyor. Bu seviyeye göre o, tüketilmesi zorunlu ve uygun olanını seçer, değerlendirir, günlük hayatında, yaşayış şeklinde onların geniş yer tutmasını gerekli kılarlar.

Lâkin insanın estetik zevki, kendini daha çok, bedii medeniyet sahasındaki faaliyeti ile ilgili olarak gösterir. Böylece de bedii faaliyet ve yaratıcılık sahasında meydana gelen sanat eserlerinde maddi üründen farklı olarak, estetik nitelikler ikinci derecede çözümleyici önem taşıyor. Elbette, güzele karşı ilgi alanında insanın zevk ve istekleri kendisini bütün kapsamı ile ifade eder. Bunun bir sebebi de, sanat eserleri, zengin hayat hadiselerini

¹⁰ Bkz.: O Vozvişennom (Yücelik Üzerine), Nauka, Moskva-Leningrad, 1966, s.87.

¹¹ Y. Borev. Estetika. Moskva. 1981. s.154 (Veya bkz.: Brough Smyth, The Aborigines of Victoria, I, p.159).

ve nesnelerini sanatsal bir şekilde idrak ederken, onların somut ve hissi ifadesine daha geniş yer verir.

Bu bir daha gösteriyor ki, sanat eserlerinde her şeyden önce insanın estetik his ve heyecanları, dış alemin eşya ve hadiselerinin estetik hususiyetleri belirlenir, kendi güzellik ifadesini bulmuş olur. Böylece burada diyebiliriz ki, estetiklik genellikle sanat eserinin bütün tabakalarına geçmiş olur.

Sanat eserleri ve tabii ki, onun yaratıcıları, hiç de estetikliği, estetik zevkin ifadesini tek bir gaye gibi karşılıklarına koymuyorlar. Tesadüfi değil ki, L.N. Tolstoy “sanatı, zevkten ibaret göstermek suretiyle kafaları karıştıрмаğı” şiddetle kınıyor ve gösteriyordu ki, “ Buradaki sorun, sanatın zevkten ibaret olduğu görüşüdür. Düşünürler, insana hizmet eden ve yararı dokunabilecek kavramları geri plana itmişlerdir. Sanatın gerçek anlamını ifade edebilmek için zevklerden hareket etmek büyük bir tutarsızlıktır”¹². Unutmamak gerekir ki, sanata has estetiklik, duygusalılık gibi niteliklerin yardımıyla onlar daha çok insanın, cemiyetin, bütün bir halkın bile rengarenk estetik isteklerini, ideallerini karşılamaya çalışıyorlar. Bu özellikler önemli ilgi vasıtası gibi insanların maneviyatına etki etmekle birlikte, belirli bir şekilde onların ahlakî davranışını yönetebilir, onları yüksek manevi-estetik ideallere uygun olarak yaşamaya, yaratmaya yönlendirirler. Fakat bütün bu önemli sosyal fonksiyonlarını yerine getirirken sanat her şeyden önce estetik fonksiyonu ile önem kazanır. Böylece de, eserin estetik değeri, sosyal değerini, toplumdaki yerini ve konumunu da saptamış olur. Bedii-estetik yönden sönük, bayağı bir sanat eseri hiç bir zaman geniş kitlelerin kalbine hitap edemez. Onlar beşeri idealler ve yüksek manevi-ahlaki özelliklerden mahrum olmakla birlikte toplumun gerçek bir manevi terakkisine hizmet edemezler. Bununla beraber bir şeyi de unutmamak gerekir ki, genelde sanat eserlerinin estetik ve ahlaki tesir gücü onu tüketen ve benimseyen insanların estetik kültürlerinin seviyesine de çok bağlıdır.

¹² Tolstoy, Sanat Nedir? (Çeviren: Baran Dural), İstanbul, Şûle Yayınları, 1993, s. 106.

Aslında gelişmiş idealleri ifade eden yüksek sanat eserleri kendisinde şahsiyetin, cemiyetin estetik zevk ve isteklerini de şekillendirir, sanattaki hakiki güzelliği seçip değerlendirme yollarını öğretir, onları ortaya çıkarır. Böylece biz, en genel şekilde olsa bile alemin estetik algılanmasının yolları ile tanıştık. Bir daha gördük ki, insan emek ve üretim faaliyetinde, sosyal münasebetlerinde ve günlük hayatında, aynı zamanda bedii faaliyet sahasında da, estetik niteliklere sahip eşya ve olaylarla temasta onları benimserken, ortaya çıkarırken, aldığı zengin estetik tecrübeyi, örf ve ananeleri geniş bir şekilde yayarken, aynı zamanda kendi estetik şuuruunu, his ve estetik isteklerini daha da zenginleştirir ve sonuçta, alemin estetik özelliklerini idrak etme yolunda daha büyük imkanlar elde etmiş olur.

KAYNAKÇA

BOREV, Y.B.; **Estetika**, Politizdat, Moskva, 1981.

BUALO; **Poeziya Sanatı** (Tercüme: Ekber Ağayev), Azereşr, Bakı, 1969.

EHMEDOV, E.; **Estetik Zövg Probleminin Tarihi ve Müasir Şerhi Meselesine Dair**, Azerbaycan, SSR Elmler Akademiyasının Xeberleri, Bakı, 1970, No.3-4.

Estetika, Politizdat, Moskva, 1989.

KREMLEV, Y.; **İzbranniye Statyi**, Muzıka, Leningrad, 1969.

KAGAN, M.S.; **Estetika ve Sanat Dersleri** (Tercümesi: Aziz Çalışlar), İmge Kitapevi, 1993.

Kratkiy Slovar Po Filosofii, Politizdat, Moskva, 1979.

KUÇURADI, İoanna; **Sanata**

Felsefeyle Bakmak, Ayraç Yayınevi, 1987.

KURBANOV, B.O.; **Vzaimosvyaz Muzıki i Literaturı**, Elm, Bakı, 1982.

MARKS, K.- ENGELS, F.; **Soç.**, t.4.

- TOLSTOY, L.N.; **Sanat Nedir?**, İstanbul, Şüle Yayınları, 1993.
- TURGUT, İhsan; **Sanat Felsefesi**, İzmir, 1991.
- SENA, Cemil; **Estetik -Sanat ve Güzelliğin Felsefesi-**, İstanbul, 1972.
- SKATERŞİKOV, V.K.; **Tvoy Estetiçeskiy Vkus**, Moskva, 1963.
- VANSLOV, V.V.; **Estetika Romantizma**, İskusstvo, Moskva, 1966.
- VOZVIŞENNOM, O.; **Nauka**, Moskva, 1966.
- ZİS, A.Y.; **Estetikada Konfrontasiyalar**, Elm, Bakı, 1989.
- ZİS, A.Y.; **Estetik** (Fransız dilinden tercüme: Yakup Şahan), De Yayınevi, Tarihsiz.